

HAVASRÉTI JÓZSEF

„Rejtőzés a fényben”

NAJMÁNYI LÁSZLÓ (1946–2020)

1. Hiány

Meghalt Najmányi László. Rendező, médiaművész, dizájnér, performer, (pop)zenész, teoretikus, író, költő, esszéista, látnok. Roppant terjedelmű, nehezen értelmezhető és egyes vonatkozásait tekintve félelmetes életművet hagyott hátra. Műveinek bősége-áradása szinte kezelhetetlenné teszi a vele kapcsolatosan említhető legkézenfekvőbb és valamiképpen persze totalizáló jellegű értelmező fogalmakat: „kísérlet”, „provokáció”, „lázasítás”. Hogyan is provokálhat az, akinek végül már egyetlen sorát se olvassák el, mert olyan sokat ír? Érdekes volt látni, ahogy a nyilvánosságon végigsöpört Najmányi halálhíre, jelentőségének szinte önkívületbe hajló méltatásait eredményezve, noha korábban alig irányult rá figyelem, néhány szoros kivételtől eltekintve.¹ Az érdeklődés hiátusait leginkább a Najmányival pár évente készülő interjúk töltötték ki. Nagyszerű nyilatkozó volt, szellemes, bátor, kíméletlenül éleselméjű és radikális – mint a műveiben.

2. Diaszpóra

Ausztáriában, hadifogolytáborban született, aztán Magyarországon élt, majd Franciaországban, Kanadában, az Egyesült Államokban, majd hol itt, hol ott, a karibi szigetvilágban, majd ismét Magyarországon; mindenhol. És sehol. Miként (egyik) példaképe, David Bowie, ő is a kozmikus léptékűvé tárgított diaszpóra-lét gondolkodója és művésze volt. Amikor azt írta valahol: „mindenki zsidó”, talán arra is gondolt, hogy száműzöttek vagyunk, ha tetszik, olyan lények, akiket csak úgy, véletlenül dobtak le ide a Földre, és innen próbáljuk megkeresni, vagy legalább felidézni eredeti helyünket, az utópikus hazát.

Utazónak nevezte magát, ami egyfelől izgalmasan hangzik, másfelől viszont ott rejlik ebben az önértelmezésben is a földönfutás, a menekülés, a sehonnaiság, az örök be-nem-fogadottság képe. Talán az a legrettenetesebb (és Najmányi esetében valószínűleg így volt), hogy idővel ez a száműzöttség vált az otthonává, ahonnan nézve minden szilárdan rögzített hely/dolog (és persze rögzített identitás) a kispolgári megállapodottság, az elidegenedett lét, az elutasítandó hatalmi struktúrák pusztá jelölőjének tűnhetett már. Egész élete úgy alakult, hogy azt kellett éreznie, olyan világban él, mely kiveti magából, mely őhöz képest idegen, sőt, ellenséges. Osztályidegen szülők gyereke, a hazai underground kultúrához csatlakozott, majd szerepet vállalt abban az együttesben (a Spionsban), mely, mint egy interjúban fogalmazott, a „leggyűlöltebb zenekar” volt Magyarországon. Aztán a tényleges száműzöttség évei következtek.

¹ A legfontosabb talán: Schuller Gabriella: Najmányi László és a Kovács István Stúdió. *Balkon*, 2007/6, 4–11.

A hetvenes-nyolcvanas években sok underground művész választotta az emigrációt, de csak keveseknek mondta meg nyíltan a hatalom, hogy menjenek innen, és soha ne is jöjjenek vissza. Nincs hazájuk, semmilyen értelemben. Mint a Senki Alfonz nevű szereplő Rejtő Jenő légiós regényeiben, aki azért „Senki” mert a világ összes országából kitiltották, és ezért illegálisan tartózkodik a Földön. Najmányi megvalósította a rejtői forgatókönyvet. Amikor végül visszatért Magyarországra, abban se volt számára köszönet, évről évre, évtizedről évtizedre érezhette, hogy idegen test itt csupán, amit csinál, alig érdekel valakit és nem tud beilleszkedni se a hazatérő, se az itthon maradt underground héroszoknak fenntartott, egyrészt szűkös, másrészt az őnála azért rugalmasabb személyiségekre szabott keretekbe.

Két sajátos körülmény áldozatává vált: az egyik, hogy hazajött, a másik, hogy nem a kellő időben halt meg. Kegyetlen megjegyzésnek tűnik, pedig a halálát követő Najmányi-hírdömping is leginkább ezt erősíti meg. De létezik egy további körülmény is: a két művész, akivel leggyakrabban együtt emlegetjük – Hajas Tibor és Molnár Gergely – még nála is erősebb, radikálisabb, excentrikusabb volt, és talán eredetibb is, valljuk meg. Kényszeres önadminisztrációja és kényszeres késztetése arra, hogy magát a nála sokkal híresebbek (David Bowie, Andy Warhol, a Sex Pistols-menedzser Malcolm McLaren vagy az orosz konstruktőr Leon Theremin) vakító fénykörében lássa és értelmezze, részben ebből származhatott.

3. Okkultizmus és konteo

Pályájának áttekintése során Uj Péter említi, hogy Najmányi ezoterikus gondolkodásmódja, valamint műveinek, illetve pusztá lényének mérhetetlen szabadságfoka mennyire emlékeztet Hamvas Bélára.² A felvetés elgondolkodtató. A kommunizmus évtizedeiben a magyar neo-avantgárd egyes alkotói képviselték a legkarakteresebben az okkult-ezoterikus hagyományt, ezt az akkori kultúrpolitika által lekezelt, sőt, sokáig ellenségesnek és károsnak minősített gondolatvilágot.³ Najmányi esetében e hagyomány jelenléte nyilvánvaló. Mindig is hajlott a politikai okkultizmusra (titkos szervezetek, titkos hatalmi struktúrák; meg persze ügynökök, kémek, árulók, besúgók mindenhol), majd később, világlátottabban, rengeteg tapasztalattal gazdagodva, okkultizmusa átszövődött vallásos, misztikus, rituális, nem ritkán gnosztikus képi elemekkel. Azt mondhatnánk, hogy Najmányi életművének középpontjában a paranoid összeesküvés képzetköre áll mint alapmodell, aminek a politikai okkultizmus az egyik, a vallásos-rituális okkultizmus pedig a másik oldala. A konspirációs elméletek megszállottja volt, érdekes módon a „konteo” maga volt a közeg, a médium, a sajátos művészi matéria, melyet formált és amiben gondolkodott. A titkos hatalmi játszmák, illetve az egzaltált vallási misztifikáció szimbólumai folyamatosan zakatoltak elméjében, új és új mintázatokba (értsd: művekbe) rendeződve.

4. Névmágia

Vonzódása az álnevekhez, a felvett művésznevekhez jól illeszkedik az eddig mondottakba. Ezzel sem volt egyedül, a legnagyobbak közül említhetjük Duchamp-t vagy (ismét csak) Da-

² Uj Péter: *Már megint meghalt Najmányi László, mutatjuk!* 444.hu (2020. július 11). <https://tldr.444.hu/2020/07/11/mar-megint-meghalt-najmanyi-laszlo-mutatjuk?fbclid=IwAR3Tc9q1Xj2Ea1Bh6T5XkDXekH3Laokb6bkyUQ3FUjvL0nN3JeAUqDm9Q>

³ Lásd Havasréti József: *Alternatív regiszterek*. Budapest, Typotex, 2005, 44–51, 113–120.

vid Bowie-t, a magyar szcénából pedig (ismét csak) Molnár Gergelyt, aki itthon még a Gregory Miller, az Anton Ello, majd később a Gregor Davidov, illetve Helmut Spiel! (így, felkiáltójellel) nevek alatt tevékenykedett. A magyar neoavantgárd képviselőinek művésznév-mániája külön elemzést érdemelne, a Frankl Tibor néven anyakönyvezett Hajas Tibortól kezdve a St. Auby és a St. Turba névváltozatokat (is) használó Szentjóby Tamáson keresztül Najmányi Lászlóig, aki esetében a művésznevek pusztja felsorolása (csak ízelítőként: L. A. Newman, Pére Lachaise, Bardo, Boris Popoff, David Boogie, VJ/DJ NoMore, Sir David O'Clock stb.) több sort tölt ki egyes weboldalakon. Nyilvánvaló, hogy a név megváltoztatása egyszerre tagadása, illetve (újra)konstruálása az identitásnak. Mint Najmányi minden gesztusa esetében, itt is egybefonódnak az életrajzi, a rituális, a szubkulturális, illetve a politikai és esztétikai mozzanatok. Új nevük a kitérteknek, az áttérteknek, az asszimilálódóknak, a rituálisan újjászületetteknek, az illegálisban élőknek, a galeritagoknak-bűnözőknek, a művészeknek és (igen jellemzően) a popsztároknak van.

Hősünknel maradva: míg az L. A. Newman felfogható csupán a Najmányi angolszászosításának (noha jellemző módon azt is jelenti, hogy „új ember”), a Sir David O'Clock már erőteljesebben utal Najmányi azon törekvéseire, hogy mindig egy ritmusban legyen a benne és körülötte telő-áramló jelenidővel. A David Boogie nem szorul magyarázatra, viszont itt érdemes megemlíteni, hogy Najmányi saját színtársulatának, a Kovács István Stúdióknak elnevezése eredetileg a szocialista kisembernek állított volna (ironikus) emléket, de ez a név ifjabb Rajk László csatlakozásával különösen jelentéssé vált.⁴ Kovács István ugyanis az 1949-ben kivégzett belügyminiszter gyerekének ideiglenes neve volt, melyet az államvédelem kényszerített rá. Hasonlóan működtek ezek a nevek és a hozzájuk kapcsolódó identitások, mint Bowie maszkjai és habitusváltásai.⁵ Mégis, a brit popsztárhoz képest sokkal inkább jeleztek sebezhetőséget, sőt, valamiféle kapkodást. A korszerűséget egyszerre hajszólo és elutasító ember vágyait szimbolizálták, szignálását annak, ami részben ő maga (mint személyiség), részben pedig élet-műve (mint LebensKunstWerk) volt, szignálását a törekvésnek, hogy a név varázserejével kössön magához valamit, ami folyton kisiklott kezei közül, hogy végül – kényszerűen, de következetesen – a legfőbb művének, életműve magjának állíthassa be ezt a kisiklást.

⁴ Lásd Schuller: *A Kovács István Stúdió*, 4.

⁵ Ehhez lásd: K. Horváth Zsolt: *David Bowie maszkjai*. Színház.net (2016. június-július). <http://szinhaz.net/2016/08/08/k-horvath-zsolt-david-bowie-maszkjai/>